
The analysis of the legislative base shows that, at the moment, the legislation on elections meets the key principles of international legal standards containing norms on the rights of citizens to elect and be elected, take into account international obligations that Kazakhstan has in this area. However, the practical implementation of fundamental rights and legitimate interests leaves a wide scope for its improvement.

However, a relatively short period of development of such relations did not allow to solve all the problems. In the science of constitutional law, a uniform approach to understanding the place and significance of the institution of observation for the electoral system in general and the sphere of election control in particular has not yet been developed. The questions about the principles of this activity, as well as about the characteristics of the main elements that make up this institution, have not been thoroughly understood. The unsolved theoretical problems gave rise to uncertainty in the legislative regulation of this sphere of public relations, the practice of implementing certain provisions of regulatory legal acts.

Used literature:

1. The Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan of September 28, 1995. N 2464 "On Elections in the Republic of Kazakhstan" (with the latest amendments and additions dated June 15, 2017)
2. Sarsenbaev MA Constitutional principles of electoral law in Kazakhstan and their compliance with the country's international obligations // Right and the State. 2014. № 3. P. 18-23.
3. Declarations of Principles for International Observation of Elections of October 27, 2005.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КӨШІ-ҚОН ПРОЦЕСТЕРІН МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАЙ КҮЙІ

Ақмырзақызы А. - Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, заң факультетінің магистранты.

Ғылыми жетекші - Ботагарин Р.Б., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, конституциялық және халықаралық құқық кафедрасының қауымдас-тырылған профессоры.

Халықтың көші – қоны ол - әлеуметтік-экономикалық, әлеуметтік-саяси, демографиялық және этникалық аспектілерінде қоғамдық динамиканы қалыптастыратын өте күрделі, көп қырлы құбылыс.

Көші-қон құбылысы өзінің жан-жақтылығы мен фундаменталдылығына байланысты әртүрлі ғылымдарды зерттеу тақырыбына айналды. Демографиялық ғылым Халықтың көші - қонын адам популяциясының көбеюі тұрғысынан зерттейді-сандық және құрылымдық (гендерлік және жас топтарына қатысты). Экономикалық ғылым үшін халықтың көші - қоны-жұмыс күші нарығындағы бәсекелестіктің маңызды факторы. Заң ғылымында мигранттардың әртүрлі санаттарының құқықтық мәртебесін анықтайтын ерекше бағыт бар. Тарих көші-қон процестеріне қатысты тарихи - социологиялық және тарихи-демографиялық зерттеулер жүргізеді.

Қазақстанның көші-қон саясаты, ең алдымен, Қазақстан Республикасының Конституциясы [1], сондай-ақ «Халықтың көші-қоны туралы» [2] және «Қазақстан Республикасының азаматтығы туралы» заңдар [3], сонымен қатар Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасындағы шетел азаматтарының құқықтық жағдайы туралы», «Қазақстан Республикасындағы шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдарға саяси баспана беру тәртібі туралы» Жарлықтары мен басқа да нормативтік құқықтық актілер негізінде қалыптасады.

Көші-қон процестерін реттеу үшін Қазақстан Республикасы ТМД елдерімен де, басқа мемлекеттермен де белсенді өзара іс-қимыл жасайды. Қазақстанның көші-қон саясаты мынадай қағидаттарда іске асырылады: көшіп-қонушылардың құқықтарын сақтау және қорғау, кемсітушіліктің кез келген нысандарына жол бермеу; көшіп-қонушылардың да, ел азаматтарының да құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету; ұлттық заңнама ережелері мен халықаралық міндеттемелерді орындау.

Көші-қон процестерінің әсерінен халықтың экономикалық белсенді бөлігінің сандық және сапалық құрамы өзгереді, бұл өз кезегінде республиканың экономикалық өсуіне әсер етеді.

Тәуелсіздік жылдарында ТМД кеңістігінде негізгі көші-қон ағындары Қазақстан мен Ресей, Украина және Орталық Азия елдері арасында қалыптасты. Достастықтан тыс жерлерде көші – қонның оң сальдосы Қытаймен, Моңғолиямен, Түркиямен, Иранмен, ал теріс сальдосы Германиямен, Канадамен, АҚШ-пен, Израильмен қалыптасты. Халық санының өсуі, бірінші кезекте, табиғи өсім есебінен жүреді.

Ішкі істер министрлігінің деректері бойынша 2019 жылы Қазақстанға әлемнің 200 елінен 5,6 млн шетелдік азамат келіп, 5,3 млн шетелдік азамат көшіп кеткен. Қазақстанда 21 мыңнан астам шетелдік маман 2 200-ден астам кәсіпорында жұмыс істейді. 2020 жылдың 31 желтоқсанында ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрі шетелдік жұмыс күшін тартуға квота бөлу туралы бұйрыққа қол қойды. Құжатқа сәйкес, 2021 жылы Қазақстанға жұмыс істеу үшін 255 мың шетелдікті тарту жоспарланады. Шетелдік мигранттардың көпшілігі, шамамен 40 мың адам Алматы облысына тартылатын болады.

Республикада босқындар мәселесі бойынша жүргізіліп жатқан жұмыстарды атап өткім келеді. Босқындар бүкіл адамзат тарихында болған, бірақ бұл проблема әсіресе Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін үлкен көлемге ие болды. Адамдардың кем дегенде 1951 жылы БҰҰ мәртебесіне ие болуы үшін босқындар мәртебесі туралы конвенция қабылданды. Конвенцияға сәйкес, нәсіліне, дініне, азаматтығына, белгілі бір әлеуметтік топқа жатуына немесе саяси сенімдеріне байланысты қудалаудың құрбаны болудан толықтай қорқатын адам босқын болып саналады. Конвенция сондай-ақ қабылдаушы ел мен босқындардың құқықтары мен міндеттерін түсіндіреді. Бүгінгі таңда Конвенция босқындарды қорғау саласындағы негізгі құжат болып қала береді.

БҰҰ мәліметтері бойынша, әлемде төрт миллионнан астам азаматтығы жоқ адамдар бар, олар сәйкесінше ешбір елде әлеуметтік немесе құқықтық көмек ала алмайды, білім беру мен еңбек нарығында қиындықтарға тап болады.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан бері босқындарға және пана іздеген адамдарға қорғау беру бойынша дайындық жұмыстарын жүргізді. 1995 жылы Қазақстанда үкіметтік органдармен, өңірлік, халықаралық және үкіметтік емес ұйымдармен тығыз ынтымақтастық жасайтын БҰҰ БЖКБ құрылды.

1998 жылғы 15 желтоқсанда Қазақстан 1951 жылғы конвенцияны және 1967 жылғы Босқындардың мәртебесі туралы хаттаманы ратификациялады.

2009 жылдың желтоқсанында «босқындар туралы» заң қабылданды, оған сәйкес адам нәсілдік, діни, әлеуметтік немесе саяси сенімге байланысты қудалаудан қорқып, біздің елге келген болса, босқын болып саналады.

Босқындар Қазақстанға негізінен Ауғанстаннан, Шешенстан мен Тәжікстаннан келді, Қытайдан ұйғыр ұлтының өкілдері де бар. Олардың көпшілігін ҚР-дағы БҰҰ БЖКБ бюросы босқын деп таныды. ТМД республикаларындағы босқындардың, мәжбүрлі қоныс аударушылардың, мигранттардың көп бөлігі БҰҰ Босқындар істері жөніндегі Жоғарғы Комиссары Басқармасының (БҰҰ БЖКБ) арнайы куәлігін алды. Қазақстандағы босқындар еңбек қызметін жүргізуге мүмкіндік алды. Олар негізінен үш өңірде: Алматы, Түркістан және Алматы облыстарында тұрады. Әрбір босқын өзі орналасқан елге қатысты міндеттемелерге ие, ол заңдар мен бұйрықтарға, сондай-ақ қоғамдық тәртіпті сақтау үшін қабылданған шараларға бағынуы керек [4].

Халықтың қозғалысы әртүрлі себептермен жүреді. Бұл жұмыс іздеу, өмір сүру сапасын жақсарту және тұрғын үй жағдайларын өзгерту. Жаппай көші-қон соғыс пен табиғи апаттарды тудырады. ҚР қолданыстағы «Көші-қон туралы» Заңы 2011 жылғы 22 шілдеде қабылданған болатын. Ол көші-қон қатынастарын реттейді, сонымен қатар әлеуметтік, экономикалық және құқықтық процестерді сипаттайды [5].

Мемлекет көші-қон саясатында мынадай қағидаттарды ұстанады: көшіп-қонушылардың құқықтары мен бостандықтарын тану; қауіпсіздікті қамтамасыз ету, мүдделерді қорғау; көші-қон мәселелеріне қатысты саясаттың ашықтығы; Қазақстанға кәсіби жұмысшыларды тарту; басқа елдермен достық қатынастарды дамыту; шетелде тұратын қазақтарға көмек көрсету. Қазақстан аумағына келген кез келген көшіп келушінің ҚР «Халықтың көші-қоны туралы» Заңын реттейтін құқығы бар. Олар республика азаматтары сияқты құқықтарды пайдаланады. Заң елде еркін жүріп-тұруды және тұратын жерді таңдауды, көшіп-қонушылардың медициналық қызмет пен білім алуын қамтамасыз етеді. Әрине, келушілер ҚР заңдарын сақтауға, мемлекетте болу регламентін бұзбауға міндетті. Қазақстанда уақытша және тұрақты тұруға рұқсат алуға болады. Бірінші жағдайда рұқсат шетелдіктердің туыстары болып табылатын немесе оларды жұмысқа жалдайтын ҚР азаматтарының өтініші негізінде беріледі. Бұл сондай-ақ: білім беру құрылымдарының; ауруханалардың; жергілікті атқарушы органдардың өтініштері болуы мүмкін. Бұл жағдайда тұруға ықтиярхат беру туралы өтініш көшіп келушілердің білім алу, емделу немесе бизнесті ұйымдастыру қажеттілігімен негізделеді. Егер сіз елде тұрақты тұруға ықтиярхат алғыңыз келсе, онда Қазақстанның көші-қон қызметі мұны қалай жасау керектігін көрсетеді. Заңға сәйкес, виза немесе визасыз келушілер Ішкі істер органдарына жүгінген кезде осындай рұқсат алады. Шешім қабылдау кезінде иммигрант 90 күнге дейін уақытша тұру туралы құжат алады. Мигранттардың қозғалысын бақылау үшін әр мемлекеттік құрылым белгілі бір әрекеттерді орындайды. Мәселен, ҚР үкіметі: көші-қонға қатысты құқықтық актілерді әзірлейді және қабылдайды; елге келу, кету, болу уақыты қағидаларының сақталуын қадағалайды; мемлекеттегі көші-қон процестерін реттейді. Ішкі істер органдары жеке жұмыс жүргізеді, ол: елге келушілер туралы ақпарат алудан; барлық көшіп-қонушылар мен көшіп келушілердің есебін жүргізуден; визалық және шақыру құжаттарымен жұмыс жүргізуден; көші-қон процесін мониторингтеуден және реттеуден тұрады; ҚР азаматтарын есепке қою және тіркеу.

Осыған ұқсас процестермен ішкі істер министрлігі айналысады, бірақ бұл жерде қоныс аударатын азаматтармен байланысты қолдау, басқа елде жүрген қазақстандықтарды олар болатын жерлердегі саяси жағдайдың ерекшеліктері туралы хабардар ету жөніндегі міндеттер әлі де қосылуда. Көші-қон-бұл оңай процесс емес, өйткені шет елге бейімделуге тура келеді. Қазақстан өз азаматтарының елден тыс жерлерде жүріп-тұруын бақылайды, сондай-ақ ҚР-ға келгендерді барлық қажетті заттармен қамтамасыз етеді. Сонымен, Денсаулық сақтау органдары иммигранттарға медициналық көмек көрсетуге жауап береді; білім беру құрылымдары гранттар береді, оқу материалдарын ұсынады. Жергілікті органдар аумақтағы барлық бақыланатын құрылымдардың жұмысын бақылайды.

Көші – қон қызметі-бұл өз құзыреті шегінде көші-қон саласындағы мемлекеттік саясатты ведомствоаралық үйлестіруді және іске асыруды, көші-қон процестеріне мониторингті, талдауды және болжауды, сондай-ақ босқындар мен Қазақстан Республикасының азаматтығы мәселелері бойынша жұмысты ұйымдастыруды жүзеге асыратын ішкі істер министрлігінің негізгі бағыттарының бірі.

Функциялар:

мемлекеттік көші-қон саясатын іске асыру мәселелері бойынша орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдарды ведомствоаралық үйлестіруді қамтамасыз ету;

азаматтық, Халықтың көші-қоны және босқындар саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыруды қамтамасыз ету;

Халықтың көші-қоны мәселелері бойынша Мемлекеттік органдардың қызметін ведомствоаралық үйлестіруді жүзеге асыру;

көші-қон процестерін мониторингілеуді, талдауды және болжауды жүзеге асыру;

көші-қон процестерін реттеу және олардың мониторингі саласындағы шаралар жүйесін әзірлеу;

Халықтың көші-қоны саласындағы мемлекеттік саясатты қалыптастыру мәселелері жөніндегі уәкілетті органға көші-қон процестері мониторингінің нәтижелерін ұсыну;

өз құзыретіне кіретін мәселелер бойынша шет мемлекеттердің уәкілетті органдарымен және халықаралық ұйымдармен ынтымақтастықты ұйымдастыру және жүзеге асыру;

азаматтарды қабылдауды жүзеге асыру, азаматтардың, лауазымды тұлғалардың ауызша және жазбаша өтініштерін, өтініштері мен ұсыныстарын уақтылы және толық қарау, олар бойынша шешімдер қабылдайды;

Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес заңсыз көші-қонға қарсы іс-қимылға бағытталған шараларды әзірлеу;

шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдарды есепке алуды және тіркеуді жүзеге асыру;

Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитеті Шекара қызметінің ұсынуы бойынша табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар туындаған, шекара бұзушыларын шекаралық іздестіру, шектес мемлекет азаматтарының Қазақстан Республикасының аумағына қарулы басып кіруін немесе жаппай көшуін тойтару кезінде Қазақстан Республикасы азаматтарының, шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдардың шекаралық аймақта (жолақта) орналасқан жекелеген жергілікті жер учаскелеріне немесе объектілерге кіруін шектейді немесе тыйым салады;

жеке басты куәландыратын құжаттарды дайындау мәселелері бойынша Министрліктің «ақпараттық-өндірістік орталығы» республикалық мемлекеттік кәсіпорнымен өзара іс-қимылды жүзеге асыру;

Қазақстан Республикасында тұрақты тұратын шетелдіктердің дербес есебін жүргізу;

пана іздеген адамдардың және босқындардың тізімдерін қалыптастыру және Ұлттық қауіпсіздік органдарына ай сайын жіберу;

Қазақстан Республикасында тұрақты тұратын адамдардың Қазақстан Республикасының азаматтығы мәселелері жөніндегі өтініштері бойынша материалдарды қарау және қажетті құжаттармен бірге оларды Қазақстан Республикасы Президентінің қарауына жібереді;

өз құзыреті шегінде халыққа мемлекеттік қызметтер көрсетуді ұйымдастыру жөніндегі шаралар кешенін әзірлеу және іске асыру [6].

2017 жылғы желтоқсаннан бастап ЮНИСЕФ Еуропалық Одақпен әріптестікте Қазақстан билігіне және әлеуметтік қызметтерге азаматтығы жоқ адамдарды анықтау мен құжаттауда көмек көрсетеді. Әлемде минут сайын қақтығыстар, табиғи апаттар нәтижесінде 20 адам мәжбүрлі қоныс аударушыларға айналды. Әлем тарихтағы халықтың ең ауқымды қозғалысына айналуда. Бұл жекелеген елдер үшін ғана емес, халықаралық қоғамдастық үшін де елеулі сын-қатерлер болып табылады. Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев өз Жолдауында "өмірдің өзі бізге жеке адамның да, жалпы қоғамның да уақыт талаптарына бейімделу қажеттілігін талап етеді" деп атап өтті. Ең бастысы – халықтың келісімі мен бірлігін сақтау. Тәуелсіздік жылдарында жыл сайын халықтың әлеуметтік жағдайы мен өмір сүру сапасын жақсартуға көңіл бөлінді. Дегенмен, уақыт сын-қатерлеріне лайықты жауап беру, дауларды шешудің баламалы тәсілдерін дамыту және табу, еңбек құндылықтарын қабылдауды өзгерту, жас ұрпақты еңбекті бағалауға үйрету, сонымен қатар қазіргі азаматтардың еркін жүріс тұрысы, шекаралардың ашықтығы, еңбек күштерінің ары бері ағылуы елімізде де және шет елдерде де көші-қон саясатын, үрдісін одан ары жетілдіріп, дамыту бүгінгі күні өзекті болып отыр.

Президентіміз еліміздің ішіндегі өңірлерді дамыту ісіне қатысты тың тәсіл урбанизация үдерісін басқаруға, «миграция толқынын» кезең-кезеңмен жүргізуге, ірі қалалардағы халықтың тығыз орналасуы мен әлеуметтік шиеленіс мәселелерін шешуге мүмкіндік беретінін айтады [7]. Бұл ретте солтүстік өңірлерге оңтүстіктен халықты жұмыспен қамту мақсатында жүзеге асырылып жатқан шаралардың жүзеге асырылып жатқанын айта кеткеніміз дұрыс болаыр.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған. (2019.23.03. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).- <https://online.zakon.kz>
2. Халықтың көші-қоны туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 22 шілдедегі № 477-IV Заңы.- <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000477>
3. Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 19 маусымдағы N 2337 Заңы.- https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U950002337_
4. Дереккөз: <https://e-history.kz/ru/news/show/32584/>

5. <https://www.nur.kz/nurfin/economy/1865204-zakon-o-migracii-naselenia-rk-obzor-poasnenia/>

6. <https://www.gov.kz/memleket/entities/migration/activities/53?lang=ru>

7. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек.- https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek

ПРАВОВОЕ ЗАКРЕПЛЕНИЕ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА ЛИЧНОСТИ НА ИНФОРМАЦИЮ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

*Мамедов С. А., магистрант 1 курса Карагандиского университета
имени академика Е.А. Букетова*

Основной закон страны, провозгласил Республику Казахстан в качестве правового и социального государства, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы [1], что выражается в обеспечении гармонии интересов личности и государства. Это предполагает такое взаимодействие между указанными субъектами, при котором государство, базируясь на применении нормы права, регулирует правовые отношения связанные с конституционно-правовым статусом человека и гражданина. Права человека, в зависимости от основания их приобретения, с рождения, либо же приобретенные в силу наличия гражданства той или иной страны, наделяют человека и гражданина разными возможностями, т.е. не только участвовать в управлении государством, но и дистанцироваться от него, самоопределяться в сфере частной жизни, выборе убеждений, отношении к религии, обществу.

Таким образом, именно положения Конституции формулируют институт прав и свобод человека и гражданина, устанавливая систему государственной защиты данных прав. Фундаментальный закон государства закрепляет различные категории прав и свобод граждан как личные, социальные, экономические, политические и т.д. Институт правового статуса человека и гражданина регламентирует и закрепляет права, которые могут относиться одновременно к различным категориям прав, одно из них, это право на информацию которое, несомненно занимает особое место в системе конституционных прав и свобод человека и гражданина, т. к. может быть отнесено как к личным правам (ст. 18 Конституции РК закрепляет право на неприкосновенность частной жизни, личной и семейной тайны, а значит сведений (информации) о них), (п.2 ст. 20 Каждый имеет право свободно получать и распространять информацию любым, не запрещенным законом способом), так и к политическим (п. 1 ст. 29 Конституции РК закрепляется свобода слова и творчества гарантируются.)[1].

Необходимо отметить, что в современном мире общество все чаще стали называть информационным, поскольку именно информация стала основным фактором управления социумом в целом. Следовательно, необходимо отметить тот факт, что роль информационного воздействия увеличивается практически во всех наиболее важных областях общественной жизни и безусловно находит отражение в ее правовой составляющей. Из различных средств распространения и получения информации (телевидение,